

POSUDEK ODBORNÉ PUBLIKACE

Osobní epistemologie budoucího učitele: predikce a podpora studijních procesů a výsledků

Autorka: Mgr. Kateřina JUKLOVÁ, Ph.D.

Odborná publikace, předkládaná v rámci habilitačního řízení, je zaměřena na poskytnutí relevantních informací a poznatků z oblasti *osobní epistemologie*. Autorka v ní podrobně seznamuje čtenáře s konstruktem osobní epistemologie, předkládá své znalosti a zkušenosti vztahované k poznatkům zvolené oblasti, převážně jde o zahraniční zdroje a výzkumy, a poté předkládá výsledky vlastního bádání. Autorka touto cestou systematicky objasňuje a analyzuje zmíněný konstrukt osobní epistemologie, který je u nás málo známý a jen zcela ojediněle zkoumaný. K tomuto náročnému tématu autorka přistoupila z netradičního a zároveň inspirativního aspektu, vycházejícího z konceptu epistemického vývoje jedince a možností jeho podpory, přičemž nenásilně vyzdvihuje roli osobní epistemologie v kontextu kvality lidského poznávání obecně a také přibližuje její vliv na společensky důležitou oblast *kvality vzdělávání budoucích i současných učitelů*.

Vzdělávání budoucích učitelů je dlouhodobě ve středu pozornosti odborníků i celé veřejnosti. Dokonce se dá říci, že k práci učitelů a jejímu hodnocení se při různých příležitostech vyjadřuje značná část společnosti. Učitelství je možné považovat za specifickou doménu, pro niž je příznačné, že povolání učitele klade vysoké nároky na jeho osobnost, a to v mnoha směrech. Je bezesporu velmi těžké předpovědět či stanovit, co všechno rozhoduje o tom, zda se student zvoleného učitelského oboru stane dobrým učitelem. O volbě učitelského povolání a míře úspěšnosti v jeho rámci rozhoduje mnoho faktorů. Jedním z podstatných vlivů je podle autorky *kvalita vzdělávání budoucích učitelů na vysokých školách*. Jak však tuto kvalitu zabezpečit a seriózně posoudit je nelehký úkol. Obdobně náročným úkolem je pro pedagogy VŠ poznávání individuálních charakteristik studentů a volba nejvhodnějších přístupů a vyučovacích metod. Širším pozadím celé práce je skutečnost, že proces učení je obecně ovlivněn množstvím činitelů ve vzájemné interakci, z nichž mnohé akademická půda není schopna ovlivnit. Proto je pro vysokoškolské učitele důležité orientovat se na to, co do jisté míry ovlivnit mohou, zajímat se o motivaci studenta ke zvolenému oboru a pokusit se proniknout do způsobu, jakým získává informace a zpracovává poznatky, jak u něj vlastně probíhají studijní procesy. S tím pak dále souvisí otázka, jak nejlépe napomoci budoucímu učiteli v orientaci a porozumění informacím, poznatkům, souvislostem jevů, souhrnně řečeno, *jak rozvíjet způsoby poznávání studenta – budoucího učitele*, který se bude později sám podstatným vlivem podílet na rozvoji poznávání svých žáků či studentů. Ke všem těmto složitým otázkám autorka obrací svou pozornost. Je potřeba vyzdvihnout její výraznou snahu podrobně *objasnit a zpracovat téma osobní epistemologie po stránce teoretické i praktické*.

Autorka rozdělila svou práci na *dvě hlavní části, teoretickou a výzkumnou*, celý text (zahrnující celkem 234 stran) je pak rozdělen do osmi kapitol, které jsou systematickým vzhledem do problematiky osobní epistemologie. Autorka nejprve nastiňuje teoretická východiska a vývoj konstruktu osobní epistemologie, jehož počátek zařazuje do 70. let minulého století. V návaznosti představuje osobní epistemologii jako psychologický konstrukt a seznamuje čtenáře s různými zahraničními výzkumy a pojetími osobní epistemologie, vyvozuje při tom jejich podstatu a přínos. Následný text se věnuje významu osobní epistemologie ve vztazích k jiným pedagogickým a psychologickým konstruktům relevantním

pro proces učení (jako jsou např. autoregulované učení, studijní strategie, metakognice, sebepojetí a identita, epistemické emoce aj.). Velmi inspirující jsou kapitoly přibližující pojetí a mechanismy změn v epistemickém poznávání. Závěrem teoretických východisek prezentované problematiky je předložen konkrétní pohled na specifika osobní epistemologie budoucích učitelů a uplatnění konstruktu osobní epistemologie ve vzdělávání učitelů. Jednotlivé kapitoly a podkapitoly na sebe navazují, v úvodu kapitol je vždy předkládán záměr dané části a na konci je pak zařazeno výstižné shrnutí. Text je vhodně doplněn řadou příkladů.

Druhá část publikace je věnována *prezentaci dvou rozsáhlých empirických studií a jejich výsledků*. Výzkumný postup autorka realizovala u souboru 856 budoucích učitelů ze sedmi pedagogických fakult v ČR. První studie se zabývá objasněním možnosti měření osobní epistemologie a ověřením zvoleného výzkumného nástroje, kterým byla dotazníková metoda *Inventory of Learning Styles* (dále dotazník ILS). V rámci ověření využitelnosti dotazníku ILS pro zkoumání osobní epistemologie se autorka nejprve zaměřila na doložení jeho validity, které realizovala v několika návazných krocích. Prvním z nich byla obsahová analýza položek v dimenzi mentální modely, poté byla testována konstruktová validita dotazníku a závěrem byla ověřována predikční validita dotazníku. Celý postup testování využitelnosti dotazníku ILS potvrdil na souboru českých studentů učitelství *validitu a spolehlivost dané dotazníkové metody* pro měření osobně epistemických charakteristik a s nimi souvisejících relevantních aspektů učení.

Záměrem následné druhé empirické studie bylo zkoumání osobní epistemologie u uvedeného souboru studentů prostřednictvím zmíněného dotazníku ILS. *Odhalování charakteristik osobní epistemologie budoucích českých učitelů* považuje autorka za klíčovou informaci pro jejich vzdělavatele. Její snahou proto bylo zjistit a popsat osobní epistemické aspekty u souboru studentů učitelství, vyvodit jejich projevy během studia. Použitá výzkumná metoda jí navíc umožnila porovnat vlastní výsledky s výsledky obdobných studií v zahraničí. K zachycení vývojového pohledu byly porovnávány rozdíly jednotlivých škál dotazníku z hlediska ročníků studia a dostupná část studentů byla testována znovu po dvou letech.

Množství empirických zjištění o charakteristikách osobní epistemologie u sledovaného souboru českých studentů učitelství je pečlivě dokumentováno. Výzkumné výsledky jsou precizně doloženy a dobře promyšlená je i volba všech statistických postupů a analýz jejich zpracování. Výzkum lze považovat svým rozsáhlým záběrem za velmi časově i odborně náročný. Z dokumentace výsledků je patrná značná snaha autorky prezentovat všechny zjištěné skutečnosti, což je v kontextu jejich originality a zajímavosti zcela pochopitelné, avšak na druhé straně to místy vedlo k převaze deskriptivního přístupu k výsledkům, na úkor jejich hlubšího vysvětlení či vyvození souvislostí a možností jejich využití v praxi (např. realizace shlukové analýzy přímo vybízí k interpretaci typů studentů a nástinu možností využití v přístupu k nim; obdobně zjištěné změny na škálách s odstupem 4-5 semestrů, nebo výskyt méně adaptivních epistemických procesů u českých studentů v porovnání se zahraničními aj.). Na druhé straně je potřeba vyzdvihnout právě zmíněnou šíři a množství cenných poznatků o sledovaném souboru studentů učitelství, které se mohou samy o sobě stát téměř nevyčerpatelnou inspirací jak pro práci pedagogů VŠ, tak pro další cesty zkoumání v dané oblasti, při odhalování kvality a vývoje lidského poznávání. Mezi dokreslující zjištění lze bezesporu zařadit také zmíněné porovnání epistemických a studijních charakteristik skupiny českých budoucích učitelů s výsledky zahraničních studií, které použily shodnou dotazníkovou metodu. Tak autorka zachytila některá podstatná specifika českých studentů. Porovnání výsledků českých budoucích učitelů se studenty ze zahraničí naznačilo,

že patrně existují vzorce učení specifické pro naši kulturní zkušenost, které souvisí s některými méně adaptivními epistemickými procesy.

Za velmi zdařilou považuji zvláště *kap. Diskuse*, ve které autorka podává nejen přehled nejpodstatnějších zjištění, ale ve které se zároveň úspěšně snaží o vlastní *pohled „za zjištěná fakta“*, při němž úspěšně zúročila jak svou důsledně vybudovanou teoretickou základnu zpracovávaného tématu, tak také svou bohatou pedagogickou zkušenost. Oceňuji např. její zdůraznění multikauzality procesu lidského učení, vyvození klíčových poznatků pro epistemický růst, kterými jsou především převzetí kontroly nad vlastním učením a získání sebedůvěry u studentů, a také výmluvné naznačení rezerv či úskalí v rámci současné pregraduální přípravy učitelů v našich podmínkách. S tím souvisí autorčin přesvědčivě doložený názor, že ve vysokoškolském vzdělávání studentů není možné se spokojit s pouhým nácvikem profesních dovedností a upozadit *rozvíjení a podporu sofistikovanějšího epistemického uvažování*. Zcela souhlasím s jejím přesvědčením, že na tento způsob myšlení by mělo být vysokoškolské vzdělávání zaměřeno především. Tedy na způsob, který zahrnuje rozvoj schopnosti studentů hledat a třídit informace, samostatně argumentovat, zvažovat důkazy a alternativy, zaujímat vlastní stanoviska, ale i pochybovat či správně zvažovat kontext apod. V této souvislosti proto oceňuji snahu autorky upozornit na úskalí současné pregraduální učitelské přípravy, která v duchu atraktivní okamžité upotřebitelnosti poznatků orientuje vysokoškolské pedagogy a jejich studenty na pragmatickou preferenci výcvikových modelů, čímž může dojít k odklonu od hlubšího porozumění pedagogicko-psychologickým jevům a útlumu samostatného kritického myšlení studentů a k povrchnímu převzetí informací. V rámci vysokoškolské profesní přípravy i v oblasti poznávání vůbec nejde o množství informací a poznatků, ale především o způsob, jakým se k nim dostáváme, jak jim rozumíme, jak je dále zpracováváme, jak si je vysvětlujeme, propojujeme a ukládáme pro další využití. V tomto kontextu si na okraj na tomto místě dovoluji uvést známý výrok A. Einsteina „Pravda neleží nikde na povrchu“.

Autorka si klade náročný cíl, a to hledat kvalitativní kritéria, která mohou být spolehlivějším prediktorem efektivity akademického učení, než je pouhé množství osvojených poznatků a získaných dovedností.

Závěrem autorka nastiňuje další možnosti zkoumání dané problematiky a zároveň dospívá k přesvědčení, že *prostřednictvím konstruktivní osobní epistemologie lze hodnotit prospěšnost různých forem a metod výuky*, ale také volit diferencovanější přístup ke studentům podle zjištění jejich profilů.

I když v rámci svého textu autorka skromně uvádí, že její uchopení problematiky je jen počátečním vstupem do celé široké problematiky, domnívám se, že se jí podařilo objasnit podstatné jevy a souvislosti v terénu osobní epistemologie, a to dále dobře využitelné v teorii i praxi. Proto považuji práci Mgr. Kateřiny Juklové, Ph.D. za odborně vyspělou, tématicky originální a velmi přínosnou. K nejvýraznějším přínosům patří doložení skutečnosti, že *epistemická úroveň studenta výrazně ovlivňuje jeho způsob a kvalitu učení*, dále lze ocenit *ověření využitelnosti dotazníku ILS* v našich podmínkách, ve kterých konstruktivní osobní epistemologie zatím nebyl zkoumán, dalším přínosem je *nástin možností využití informací o různých studijních vzorcích a profilech studentů*, které mohou sloužit k podpoře na cestě k vyšší kvalitě jejich poznávání. Také autorčina *analýza faset osobní epistemologie* může být úspěšně využita v konkrétních situacích a kontextech, jde o cenné úvahy o tom, *jak se konkrétní epistemické procesy vztahují ke kontextu výuky*, za jakých podmínek se zapojují a naopak, které kontextuální podmínky jejich zapojení brání. V neposlední řadě je potřeba zmínit, že autorka přehledně shrnuje podstatné výsledky empirických zkoumání v rámci terénu osobní epistemologie a naznačuje možné směry dalšího bádání.

Závěrem svého posouzení mohu tedy shrnout, že **odborná publikace Mgr. Kateřiny Juklové, Ph.D. je podle mého názoru jednoznačně prací odborně kvalitní, tématicky originální a v mnoha směrech inspirující.** Nemám k tomuto dílu žádné kritické připomínky, naopak se domnívám, že se autorce podařilo uchopit danou oblast navzdory její značné složitosti srozumitelným, kultivovaným a přitažlivým způsobem. Celým obsahem prolíná její snaha přispět k hledání možností na cestě ke zkvalitnění pregraduální učitelské přípravy, k pochopení jejího smyslu a komplexnosti. V tomto směru se přínos autorčina díla a jeho poselství netýká pouze učitelských oborů. Důraz autorky na postupné vtahování studentů do aktivního využití svých poznávacích schopností a jejich vedení k větší zodpovědnosti za vlastní učení má obecnou platnost. Také z formálního hlediska práce splňuje všechna kritéria odborné publikace.

Práce je psána se značným osobním zaujetím a navzdory náročnosti tématu mohou mnohé zajímavé poznatky, které autorka uvádí, výrazně oslovit široký okruh čtenářů, zvláště pak budoucí a současné učitele, ale také jejich vzdělavatele na vysokých školách i širší okruh zájemců. Uváděné skutečnosti a doložené vazby sledovaných proměnných zcela přirozeně navozují chuť čtenáře obohatit vlastní cestu poznávání a pokusit se využít informace o působení epistemických procesů i o možnostech epistemických změn.

V Olomouci 22. 4. 2020

Doc. PhDr. Alena Petrová, Ph.D.
Katedra pedagogické a školní psychologie PdF OU